

УДК: 159.953.2

orcid.org/0000-0002-5103-0053

doi.org/10.5281/zenodo.888334

С.М. Бужинська
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ОБРАЗНОЇ, МОДАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті представлений аналіз наукових публікацій щодо особливостей дослідження пам'яті у юнацькому віці. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури доведено, що кожний віковий період характеризується певними особливостями довільності й опосередкованості пам'яті. Виявлено, що збільшення продуктивності словесно-логічної пам'яті у юнаків відбувається завдяки підвищенню об'єму запам'ятовування та точності відтворення. Встановлено, що інтелектуальна діяльність юнаків пов'язана з сукупністю показників образної, модально-специфічної пам'яті. Розкрито, що образна, модально-специфічна пам'ять юнаків представляє собою складну саморегульовану мнемічну систему.

Ключові слова: образна пам'ять, модально-специфічна пам'ять, юнацький вік, інтелектуальна діяльність, навчальна успішність.

С.Н. Бужинская ИССЛЕДОВАНИЕ РОЛИ ОБРАЗНОЙ, МОДАЛЬНО-СПЕЦИФИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

В статье представлен анализ научных публикаций об особенностях исследования памяти в юношеском возрасте. На основе анализа психолого-педагогической литературы доказано, что каждый возрастной период характеризуется определенными особенностями произвольности и опосредованности памяти. Выявлено, что увеличение продуктивности словесно-логической памяти у юношей осуществляется благодаря повышению объема запоминания и точности воспроизведения. Установлено, что интеллектуальная деятельность юношей связана с совокупностью показателей образной, модально-специфической памяти. Раскрыто, что образная, модально-специфическая память юношей представляет собой сложную саморегулирующуюся мнемическую систему.

Ключевые слова: образная память, модально-специфическая память, юношеский возраст, интеллектуальная деятельность, учебная успеваемость.

S.M. Buzhynska

INVESTIGATION OF THE ROLE OF IMMEDIATE, MODAL-SPECIFIC MEMORY IN INTELLECTUAL ACTIVITY IN YOUNG AGE

The article presents an analysis of scientific publications on the peculiarities of memory research in adolescence. On the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature it is proved that each age period is characterized by certain features of arbitrariness and mediation of memory. It is revealed that the growth a productivity of verbal-logical memory among boys happens due to increased memory and accuracy of reproduction. It is established that the intellectual activity of boys is related to a set of indicators of figurative, modal-specific memory. It is found out that modal-specific memory of boys is a complicated self-regulated mnemonic system.

Keywords: memory, modal-specific memory, youthful age, intellectual activity, academic achievement.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства все більше залежить від інформаційної насиченості діяльності людини. Це зумовлює зростання вимог до людини, її інтелектуальних здібностей, сформованості пізнавальних процесів тощо. Саме тому у державній програмі «Освіта» (Україна XXI ст.) ставляться завдання щодо забезпечення розвитку особистості в педагогічному процесі, де особлива увага приділяється пізнавальному розвитку різних вікових категорій школярів, у тому числі, дітей юнацького віку. Одним із основних пізнавальних процесів є пам'ять. Активізація інтересу вчених до вивчення пам'яті у юнацькому віці пов'язана з необхідністю розв'язання багатьох актуальних теоретичних питань загальної організації психічних процесів, а також ряду практичних завдань оптимізації у процесі навчання.

Нині вченими здійснюється переосмислення уявлень про пам'ять (С.П. Бочарова, Т.Б. Хомуленко, С.М. Симоненко, М.А. Кузнецов) і визначаються нові проблеми [5; 10 – 16]. У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях розкриті основні закономірності пам'яті (Ф. Бартлет, П.П. Блонський, П.І. Зінченко, Г.С. Костюк, В.Я. Ляудіс, С.Л. Рубінштейн, А.О. Смирнов) досліджені шляхи її розвитку та засоби формування в навчанні (Л.В. Занков, В.В. Давидов, П.Я. Гальперін, З.М. Істоміна, Л.М. Житнікова, Е.О. Фарапонова, С.А. Ізюмова). Проте, за твердженням ряду вчених (С.П. Бочарова, Н.Н. Корж, В.Я. Ляудіс), наука знаходиться лише на підступах до створення єдиної, завершеної теорії пам'яті, що вимагає комплексного підходу науковців, які досліджують традиційні та нові аспекти пам'яті, різні функціональні рівні її активності. Практика ставить перед науковцями *актуальні* питання щодо впливу образної пам'яті в процесі інтелектуальної діяльності юнаків, наприклад: образні чи абстрактно-логічні форми пам'яті характеризуються при дослідженні

міри довільності застосування образних прийомів запам'ятовування? Чи можливо при застосуванні в шкільному та позашкільному навчанні прийомів розвитку образних форм інтелектуальної діяльності змінити в позитивний бік динаміку розумового розвитку юнаків? На ці питання сучасна психологічна наука намагається знайти відповіді.

Г. Хольт [9], досліджуючи спільність різних видів образів шляхом аналізу інтеркареляцій між їх феноменологічними характеристиками стверджує, про відсутність між образами спільних механізмів. А Б.Г. Ананьєв [1] показав, що образи-представлення-взаємопроникнення чуттєвого та логічного – продукти цілісної рефлекторної роботи мозку, процеси, а не утворення, які зберігаються у мозку в незмінному вигляді, тобто, загальні механізми існують.

Як окремі випадки мимовільних образів короткочасної пам'яті, О.О. Гостєв та В.Ф. Рубахін [3] виділяють різні види післяобразів (іконічні образи, послідовні образи) і безпосередні образи пам'яті, оскільки ці види образів характеризуються фактичною відсутністю здатності до вольового контролю.

Репродуктивні образи у вигляді топографічних уявлень найбільш добре вивчені й визначені у роботах М.В. Гамєзо, О.О. Гостєва, В.Ф. Рубахіна, Ф.Н. Шемякіна [3; 4].

Таким чином, вивчення ролі образної пам'яті в усіх її модально-специфічних формах в інтелектуальній діяльності у юнаків є **актуальним** завданням сучасних психологічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях вікових особливостей розвитку опосередкованого запам'ятовування, проведеного О.М. Леонтєвим за методикою Л.С. Виготського, було доведено, що в підлітковому віці йде складний процес переходу від зовні опосередкованого запам'ятовування до внутрішнього опосередкованого, який завершується в юнацькому віці [2].

У своїх роботах, присвячених цій же проблемі, О.Р. Лурія дотримується схожої позиції, підкреслюючи, що для учня середньої школи характерна можливість користуватись для запам'ятовування малюнками, залучати будь-які вербальні зв'язки, а в старшого школяра ті форми опосередкованого запам'ятовування, які раніше проявлялись у використанні зовнішніх засобів, починають використовуватись як спосіб внутрішньої організації запам'ятовування [7].

П.І. Зінченко [6], досліджуючи особливості пам'яті у учнів середніх і старших класів, зробив висновок, що у старших класах пам'ять є більш опосередкованою і свідомо регульованою, ніж у середніх класах. Крім того, він підкреслює і більш високий рівень ефективності мимовільного

запам'ятовування у юнацькому віці порівняно із молодшими віковими періодами. Взагалі, дослідження модально-специфічної пам'яті у віковому та в інших аспектах, є однією з традицій Харківської психологічної школи [5].

В.І. Самохвалова [16], вивчаючи рефлексію запам'ятовування у студентів, довела, що вони свідомо виділяють для себе такі фактори ефективного запам'ятовування, як цілеспрямованість (прагнення виконати завдання, використання вольових зусиль, самоконтроль) і підбір засобів, що забезпечують успішне виконання мнемічного завдання.

Вивчаючи вікові особливості швидкості і міцності запам'ятовування різних типів матеріалу, С.Г. Бархатова та В.І. Самохвалова, говорять про істотні зрушення в розвитку пам'яті на початку юнацького віку в бік вищої цілеспрямованості і застосування більшої кількості прийомів. При запам'ятовуванні всіх видів матеріалу, з віком, відбувається значна перебудова мнемічної діяльності, яка виражаються в тому, що:

- зростає арсенал раціональних прийомів опосередкованого запам'ятовування;
- збільшується кількість випадків використання різних мнемічних прийомів;
- рівень оволодіння мнемічними прийомами стає більш високим;
- застосування цих прийомів стає свідомим, цілеспрямованим [16].

Проаналізувавши літературу щодо даної проблематики, ми бачимо, що різні види образних, модально-специфічних форм пам'яті у юнацькому віці вивчалися з різною інтенсивністю. Саме тому, **метою** нашої роботи є дослідження ролі образної, модально-специфічної пам'яті в інтелектуальній діяльності у юнаків.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Як ми зазначали раніше в наших роботах, одною з перспектив наших досліджень є вивчення вікової динаміки особливостей образної пам'яті, в усіх її модально-специфічних формах у різних вікових категорій дітей. В даному випадку нами був обраний юнацький вік, міркування щодо причин обраної нами вікової категорії ми обґрунтували вище. Щодо емпіричного дослідження, то хотілося б зазначити, що нами була використана база методик, яку ми застосовували для дослідження зазначених видів пам'яті у молодших школярів. Але ми дещо модифікували дані методики для того, щоб мати змогу провести дослідження з обраною нами віковою категорією. Характеристика методів дослідження додається нижче у вигляді таблиці (таблиця 1).

Результати. Для вивчення структури взаємозв'язків показників особливостей образної пам'яті, в усіх її модально-специфічних формах у юнаків був застосований кореляційний аналіз.

Таблиця 1

Характеристика методів дослідження модально-специфічних форм пам'яті

Блоки	№ мето-дики	Спрямованість методики
Тактильний	№ 1	Довільне запам'ятовування тактильної інформації (сенсорна форма) та відтворення її в правильній послідовності
	№ 2	Довільне запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої у вербальній формі
Зоровий	№ 3	Довільне запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в образній формі
	№ 4	Довільне запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої у вербальній формі
Слуховий	№ 5	Довільне запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням
Смаковий	№6	Довільне запам'ятовування смакової інформації, пред'явленої в сенсорній формі (вода з різними смаками) з відтворенням у правильній послідовності.
Нюховий	№7	Довільне запам'ятовування нюхової інформації, пред'явленої в образній формі з відтворенням у правильній послідовності
Словесно-логічна пам'ять	№8	Безпосереднє відтворення при довільному запам'ятовуванні

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що найбільше число значущих зв'язків мають декілька показників образної, модально-специфічної пам'яті. До них ми відносимо: запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі; запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої у вербальній формі; запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в образній формі; запам'ятовування нюхової інформації, пред'явленої в образній формі. Перераховані показники є центральними в кореляційних плеядах (Таблиця 2).

Виходячи із даних, що зазначені у таблиці ми змогли перейти до наступного етапу інтерпретації даних – факторного аналізу, який направлений на пояснення кореляцій між перемінними, що представляли показники модально-специфічних форм пам'яті. Після проведення факторного аналізу була виявлена факторна структура.

Елементи факторної структури – факторні навантаження змінних, які вказують на кореляцію змінної з фактором. Основна вимога їх здобуття – максимально повне віддзеркалення вихідних коефіцієнтів кореляції (табл. 3).

Таблиця 2

Матриця кореляції показників образних форм
модально-специфічної пам'яті

	T1	T2	З1	З2	Сл	См	Нюх
T1	0,67	1,00					
T2	0,81	0,71	1,00				
З1	0,13	0,29	1,00				
З2	-0,19	-0,15	0,43	1,00			
Сл	0,08	-0,02	0,17	-0,04	1,00		
См	0,27	0,29	0,30	0,21	0,05	1,00	
Нюх	0,51	0,50	0,28	-0,28	-0,12	0,07	1,00

Примітки: 1. Умовні позначення: T1 – запам'ятовування тактильної інформації пред'явленої в сенсорній формі; T2 – запам'ятовування тактильної інформації пред'явленої у вербальній формі; З1 – запам'ятовування зорової інформації пред'явленої в образній формі; З2 – запам'ятовування зорової інформації пред'явленої у вербальній формі; Сл – запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням; См – запам'ятовування смакової інформації пред'явленої в сенсорній формі; Нюх – запам'ятовування нюхової інформації пред'явленої в образній формі. 2. Рівні значущості: $p < 0,05$ при $0,26 \leq r \leq 0,33$; $p < 0,01$ при $0,34 \leq r \leq 0,41$; $p < 0,001$ при $r \geq 0,42$.

Перший фактор (вага 27,8 %) включив три показники: запам'ятовування тактильної інформації пред'явленої у вербальній формі, запам'ятовування тактильної інформації пред'явленої в сенсорній формі та запам'ятовування нюхової інформації. Другий фактор (вага 15,3 %) утворив один показник: запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням. Третій фактор (факторна вага – 14,3 %) згрупував два показники: запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої в образній формі; запам'ятовування зорової інформації, пред'явленої у вербальній формі. Четвертий фактор (12,7 %) утворив наступний показник – запам'ятовування смакової інформації, пред'явленої в сенсорній формі. За результатами факторного аналізу можна зробити висновок, що образні форми модально-специфічної пам'яті у юнаків утворюють чітку структуру. Тобто, дані свідчать, що

всередині окремих блоків зв'язки між показниками модально-специфічної пам'яті сильніші, ніж між блоками.

В таблиці 4 приведені коефіцієнти кореляції показників образної, модально-специфічної пам'яті із словесно-логічною пам'яттю у юнаків.

Таблиця 3

Факторна структура показників образних форм
модально-специфічної пам'яті

Показники пам'яті	Фактор 1 «Тактильна пам'ять»	Фактор 2 «Слухова пам'ять»	Фактор 3 «Зорова пам'ять»	Фактор 4 «Смакова пам'ять»
Тактильна 1	0,852	-0,029	0,162	0,089
Тактильна 2	0,787	0,193	0,134	0,041
Зорова 1	0,141	0,110	0,781	0,141
Зорова 2	-0,462	-0,090	0,642	0,378
Слухова	-0,183	0,855	0,089	-0,114
Смакова	0,106	0,084	0,317	0,627
Нюхова	0,709	0,019	-0,114	0,299
Сума дисперсії	3,336	1,832	1,713	1,522
Відсоток поясненої дисперсії	0,279	0,154	0,144	0,128

Примітка: жирним шрифтом відмічені значущі факторні навантаження.

Таблиця 4

Кореляція показників образної, модально-специфічної пам'яті із словесно-логічною пам'яттю у юнаків

Показники діагностики пам'яті	Словесно-логічна пам'ять
Тактильна 1	0,294*
Тактильна 2	0,137
Зорова 1	-0,049
Зорова 2	0,023
Слухова	0,450***
Смакова	0,198
Нюхова	0,033

Примітка: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$; *** - $p < 0,001$

Дані таблиці 4 свідчать про те, що із словесно-логічною пам'яттю на статистично достовірному рівні корелюють лише два показники образної,

модально-специфічної пам'яті – запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням ($r = 0,449$; $p < 0,0001$) та запам'ятовування тактильної інформації пред'явленої в сенсорній формі ($r = 0,293$; $p < 0,023$). Позитивні кореляції вказують на те, що збільшення об'єму запам'ятовування та точності відтворення інформації приводить до підвищення продуктивності словесно-логічної пам'яті у юнаків.

Наступним етапом нашого дослідження був порівняльний аналіз. Порівнювались випробовувані юнаки, які були віднесені до двох «полярних» груп – найбільш та найменш успішних в навчанні за результатами процентильної стандартизації (табл. 5).

Таблиця 5

Результати порівняння показників образної, модально-специфічної пам'яті в групах учнів юнацького віку із різною успішністю

Показники пам'яті	Групи досліджуваних				t	p
	Найменш успішні		Найбільш успішні			
	Mean	Std.Dev.	Mean	Std.Dev.		
Тактильна 1	43,13	21,83	72,93	27,75	-3,62	0,002
Тактильна 2	38,14	8,35	49,59	17,07	-2,50	0,018
Зорова 1	61,12	20,32	60,19	17,65	0,16	0,881
Зорова 2	41,89	20,08	42,93	14,89	-0,20	0,852
Слухова	35,01	12,66	45,43	16,16	-2,3	0,037
Смакова	49,38	9,30	69,26	92,77	-0,86	0,401
Нюхова	38,14	7,51	41,68	8,17	-1,40	0,174
Словесно-логічна	16,95	11,35	41,83	25,38	-3,8	0,002

Дані, що зазначені у таблиці свідчать, що статистично значущі відмінності в навчанні між групами юнаків різного рівня успішності виявлені за всіма досліджуваними показниками тактильної пам'яті, зорової пам'яті, слухової та словесно-логічної. Слід зазначити, що дані показники є вищими в групі більш успішних в навчанні юнаків.

Таким чином, проведений кореляційний, факторний та порівняльний аналіз дозволив нам стверджувати, що більш високий розвиток показників тактильної пам'яті, зорової, слухової та словесно-логічної пам'яті є психологічними умовами успішної інтелектуальної діяльності юнаків, що виражається у більш продуктивному засвоєнні ними навчального матеріалу.

Підводячи підсумок емпіричного дослідження можна дійти до висновку, що на інтелектуальну діяльність юнаків впливають такі види образної, модально-специфічної пам'яті, як зорова пам'ять, словесно-логічна пам'ять та довільне запам'ятовування тактильної інформації (сенсорна форма) з відтворенням її у правильній послідовності. Адже відомо, що там, де є конкретний образ: чи то на схемі, чи в атласі, чи в підручнику — там учень швидше і краще запам'ятає. Отже, щоб учень мав знання, він повинен їх побачити, тобто побачити образ знань.

Висновки.

1. Теоретичний аналіз наукових джерел з зазначеної вище проблематики дозволив зробити нам висновок, що довільність і опосередкованість пам'яті має вікову специфіку, тобто кожний віковий період характеризується певними особливостями довільності й опосередкованості пам'яті та є підготовчим для розвитку цих якостей на наступних вікових етапах.

2. Виявлено, що збільшення об'єму запам'ятовування та точності відтворення у процесах пам'яті призводить до підвищення продуктивності словесно-логічної пам'яті у юнаків.

3. Встановлено, що інтелектуальна діяльність юнаків а разом з нею і їх навчальна успішність, пов'язана не з одним провідним показником образної, модально-специфічної пам'яті, а з їх сукупністю: запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої в сенсорній формі; запам'ятовування тактильної інформації, пред'явленої у вербальній формі; запам'ятовування слухової інформації з відстроченим відтворенням. Тобто, зі збільшенням реєстрованих показників перерахованих форм образної, модально-специфічної пам'яті відбувається підвищення інтелектуальної діяльності юнаків а разом із нею і підвищення їх навчальної успішності.

4. Отже, за результатами емпіричного дослідження нами було встановлено, що у юнацькому віці мнемічна активність може включатися в систему пізнавальних дій, проявлятися у мимовільній формі, чи підпорядковуючи пізнавальні і практичні дії мнемічній меті, проявлятися у довільній формі. Тобто з розвитком образної пам'яті в усіх її модально-специфічних формах ми спостерігаємо не окремі прояви мимовільного і довільного запам'ятовування, а єдину складну саморегульовану мнемічну систему.

Перспектива подальших досліджень полягає у побудові та апробації розвиваючої програми щодо розвитку образної пам'яті в усіх її модально-специфічних формах для юнацького віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Ананьев Б.Г. Психология чувственного познания. М.: АПН РСФСР, 1960. 487 с.
- 2.Бочарова С.П. Память учеников и ценность учебной информации // Радянська школа. 1973. № 11. С. 22-26.
- 3.Гостев А.А., Рубахин В.Ф. Классификация образных явлений в свете системного подхода // Вопросы психологии. 1985. № 1. С. 33-42.
- 4.Гостев А.А. Психология вторичного образа. М.: Институт психологии РАН, 2007. 512 с.
- 5.Заика Е.В., Кузнецов М.А. Харьковская психологическая школа: 80 лет исследования психологии памяти // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія. Випуск 50. Х.: ХНПУ, 2015. С. 80-100.
- 6.Зинченко П.И. Непроизвольное запоминание. М.: АПН РСФСР, 1961. 562 с.
- 7.Лурия А.Р. Нарушения памяти при локальных поражениях мозга // Нейропсихология памяти: в 2 т. М.: Педагогика, 1974. Т.1. 311 с., 1976. Т.2. 191с.
- 8.Найчук В.В. Особливості динаміки модально-специфічної пам'яті в процесі розвитку естетичного сприйняття у молодших школярів // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія. Випуск 49. Х.: ХНПУ, 2014. С. 87-96.
- 9.Хольт Г. Образы: возвращение из изгнания // Зрительные образы: феноменология и эксперимент. Душанбе: ТГУ им. В.И. Ленина, 1971. Ч. 1. С. 51-71.
10. Хомуленко Т.Б. Скориніна О.В. Когнітивний стиль і пам'ять: парадокси дослідження. Монографія. Х.: ІНЖЕК. 2003.
11. Хомуленко Т.Б. Доцевич Т.І. Метапам'ять: наукові підходи та експериментально-інтроспективна методика дослідження // Вісник ХНПУ імені Г.С.Сковороди. Психологія, Вип. 49. Х.: ХНПУ, 2014. С. 193-211.
12. Хомуленко Т.Б. Бужинська С.М. Модально-специфічна пам'ять молодшого школяра. Монографія. Х.: ХНПУ, 2011. 192 с.
13. Хомуленко Т.Б., Балущок М.В. Особливості виникнення внутрішньо-особистісного конфлікту в юнацькому віці // Проблеми сучасної психології. №27., 2015. С. 594-610.
14. Хомуленко Т.Б., Бурейко Н.О. Особливості метапам'яті у студентів-білінгвів // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2017. Вип. 55. С. 296-306.
15. Хомуленко Т.Б., Євдокимова О.О. Психологія іншомовної текстової діяльності. Монографія. Х.: Нове слово, 2004.
16. Хомуленко Т.Б. Развитие высших форм памяти. Х.: ХГПУ им. Г.С. Сковороды, 1998. 222 с.
17. The function and nature of imagery / Ed. Sheehan P.W. N.-Y.: Acad. Press, 1972. 409 p.

1. Anan'ev B.G. Psihologija chuvstvennogo poznaniya. M.: APN RSFSR, 1960. 487 s.
2. Bocharova S.P. Pamjat' uchenikov i cennost' uchebnoj informacii // Radjans'ka shkola. 1973. № 11. S. 22-26.
3. Gostev A.A., Rubahin V.F. Klassifikacija obraznyh javlenij v svete sistemnogo pohoda // Voprosy psihologii. 1985. № 1. S. 33-42.
4. Gostev A.A. Psihologija vtorichnogo obraza. M.: Institut psihologii RAN, 2007. 512 s.
5. Zaika E.V., Kuznecov M.A. Har'kovskaja psihologicheskaja shkola: 80 let issledovanija psihologii pamjati // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni G.S. Skovorodi. Psihologija. Vipusk 50. H.: HNPU, 2015. S. 80-100.
6. Zinchenko P.I. Neprozivol'noe zapominanie. M.: APN RSFSR, 1961. 562 s.
7. Lurija A.R. Narushenija pamjati pri lokal'nyh porazhenijah mozga // Nejropsihologija pamjati: v 2 t. M.: Pedagogika, 1974. T.1. 311 s., 1976. T.2. 191 s.
8. Najchuk V.V. Osoblivosti dinamiki modal'no-specifichnoi pamjati v procesi rozvitku estetichnogo sprijnattja u molodshih shkoljariv // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni G.S. Skovorodi. Psihologija. Vipusk 49. H.: HNPU, 2014. S. 87-96.
9. Hol't G. Obrazy: vozvrashhenie iz izgnanija // Zritel'nye obrazy: fenomenologija i jeksperiment. Dushanbe: TGU im. V.I. Lenina, 1971. Ch. 1. S. 51-71.
10. Homulenko T.B. Skorinina O.V. Kognitivnij stil' i pam'jat': paradoksi doslidzhennja. Monografija. H.: INZhEK. 2003.
11. Homulenko T.B. Docevich T.I. Metapamjat': naukovi pidhodi ta eksperimental'no-introspektivna metodika doslidzhennja // Visnik HNPU imeni G.S.Skovorodi. Psihologija, Vip. 49. H.: HNPU, 2014. S. 193-211.
12. Homulenko T.B. Buzhins'ka S.M. Modal'no-specifichna pam'jat' molodshogo shkoljara. Monografija. H.: HNPU, 2011. 192 s.
13. Homulenko T.B., Balushok M.V. Osoblivosti viniknennja vnutrishn'o-osobistisnogo konfliktu v junac'komu vici // Problemi suchasnoi psihologii. №27., 2015. S. 594-610.
14. Homulenko T.B., Burejko N.O. Osoblivosti metapam'jati u studentiv-bilingviv // Visnik HNPU imeni G. S. Skovorodi. Psihologija. 2017. Vip. 55. S. 296-306.
15. Homulenko T.B., Cvdokimova O.O. Psihologija inshomovnoi tekstovoi dijalnosti. Monografija. H.: Nove slovo, 2004.
16. Homulenko T.B. Razvitie vysshih form pamjati. H.: HGPU im. G.S. Skovorody, 1998. 222 s.
17. The function and nature of imagery / Ed. Sheehan P.W. N.-Y.: Acad. Press, 1972. 409 p.

Надійшла до редколегії 29.05.2017 р.